

A MAGYAR BEVÁNDORLÓK SZEREPE A DOMINIKAI KÖZTÁRSASÁG IPAROSÍTÁSÁBAN

Lilón Domingo*

Az elmúlt években kutatásaim középpontjában a Dominikai Köztársaság iparosodásának és militarizációjának kérdései álltak, különös tekintettel a dominikai diktátor, Trujillo¹ idején az országban működő fegyvergyárra és a magyar emigránsokra. Kutatásaim során a Santo Domingó-i Nemzeti Levéltár és a szárazföldi erők levéltárának forrásait dolgoztam fel, amelynek során a nemzetközi történeti irodalomban eddig nem vizsgált kérdések kerültek előtérbe: a San Cristóbal-i fegyvergyár története, a fegyvergyár szerepe a dominikai iparosodásban, valamint az ezekkel kapcsolatos magyar emigráció.

A második világháború után a dominikai gazdaság főleg élelmiszerexportja révén viszonylag jó helyzetben volt, és a kormány egy iparosítási programot tűzött ki célul, amelynek az 1947. február 10-én alakult Hispaniola konzorcium volt az első kísérlete. A testület célul tűzte ki a Dominikai Köztársaságon belül mindenféle kereskedelmi és iparvállalat létesítését, fejlesztését és működésük összehangolását; olyan vállalatok létesítését és működtetését a köztársaság határ menti területein, amelyek hazai és külföldi nyersanyagokat és termékeket használnak. A Hispaniola konzorcium első létesítménye egy San Cristó-i cipzárgyár volt, viszont a gyár egyetlen hét alatt több cipzárt termelt, mint amennyit az egész karibi térség egy egész év alatt képes lett volna felvásárolni. Ekkor a kormány felismerte ennek a tervnek az abszurditását, és elbocsátotta a gyár igazgatóját, akinek a helyére a magyar Kovács Sándor került. Az ő vezetése alatt a Hispaniola konzorcium látványos fordulatot vett, mivel az ő tervei között szerepelt a fegyvergyár – La Armeria – létrehozása.

Valójában közvetlen fegyveres támadás a térség más országa részéről nem fenyegette a Dominikai Köztársaságot, viszont az emigrációban, főleg Kubában és Venezuelában élő dominikai oppozíciót az említett országok és Guatemala kormánya is fegyverekkel támogatta. Például 1947-ben Kubából szerve-

* PTE BTK Olasz Tanszék – Spanyol Szeminárium. Rövidítések: USNA (United States National Archives): Az USA Nemzeti Levéltárai: AGN-AGE (Archivo General de la Nación-Archivo General del Ejército): Általános Nemzeti Levéltár – Általános Hadügyi Levéltár. Santo Domingo, Dominikai Köztársaság.

¹ Rafael Leonidas Trujillo Molina (1891. október 24–1961. május 30.), a *Generalissimus*, több mint három évtizeden át (1930–1961) uralkodott a Dominikai Köztársaságban. Katonai és politikai karrierjét a Dominikába irányuló amerikai katonai invázió idején (1916–1924) kezdte. 1930. augusztus 16-án lett a Dominikai Köztársaság elnöke. Azelőtt a dominikai fegyveres erők főparancsnoka volt dandártábornokként.

zódott a Cayo Confites-invázió, melyben Fidel Castro és Carlos Franqui is részt vettek volna, de végül is nem valósult meg. 1949. június 9-én Guatemalából indult egy támadás Arévalo elnök támogatásával. Tíz évvel később, 1959 júniusában újabb invázióra került sor, mely Fidel Castro Kubájából indult, a kubai kormány támogatásával. Tehát létezett egy valós, külső veszély.

Ezek a körülmények valóban indokolták a fegyvergyár létrehozását. Az is igaz, hogy a dominikai fegyveres erők fegyverkezésével Trujillo konszolidálta diktatórikus hatalmát. Megszerezhetette volna nemzetközi piacról is a fegyvereket, de az iparosítási politika célja – mint más latin-amerikai országban is – az volt, hogy az importot saját termeléssel helyettesítsék.

A második világháború után az észak-amerikai kormány megtagadta a fegyvereladást a Trujillo-rezsimnek. Így meghiúsult Trujillónak az a vágya, hogy megvalósuljon a belső katonai ellátás teljes függetlensége és ezzel a diktatúra konszolidációja. Ennek a megvalósításában fontos szerepet játszottak a magyarok.

A fegyvergyár magyar személyzetéről nagyon nehéz teljes képet adni: egyrészt Kovács volt a fegyvergyár atyja, lelke, Trujillo szabad kezét adott neki, és Kovács halála napjáig a diktátor megbízott benne. Erre bizonyíték a civil Kovácsnak adományozott tiszteletbeli tábornoki és később a vezérőrnagyi cím. Trujillo szerint ugyanis nem volt megengedhető, hogy civil irányítson egy hadiipari komplexumot. A levéltári források vizsgálata azt mutatja, hogy a La Armerián belül minden csak Kovács jóváhagyásával történhetett.

A fegyvergyár történetében Kovács játszotta a legfontosabb szerepet: ő ajánlotta Trujillónak a fegyvergyár tervét, ő hívta meg a szakembereket, és szervezte tevékenységüket, ő szerezte a fegyvergyár működéséhez szükséges gépeket, valamint ő folytatott tárgyalásokat minden kérdésben.

Sajnos a levéltári források alapján nagyon keveset tudunk a vezetőség többi magyar tagjáról, mint például Stirlingről, Matolsyról, Czieglerről vagy Király Pálról. Szerencsére rendelkezésünkre áll egy dokumentum Király Pál kihallgatásáról, amelynek oka Király azon feltételezett szándéka volt, hogy a cristóballi karabély terveit eladja külföldre. Mindenesetre Király Pált Santo Domingóban érte a halál. A magyaroknak – mivel a hadiiparban dolgoztak – nem volt kapcsolatuk a dominikai politikai elittel. Természetesen kivételt képez ez alól Kovács és felesége, Kovácsné Batta Rózsa, akik maguk is a dominikai elithez tartoztak.

A Dominikai Köztársaságba érkező magyarokat véleményem szerint elsősorban gazdasági érdekek motiválták. Ebben az időszakban a dominikai havi átlagfizetés 30-40 pezo között volt, amikor egy pezo egy amerikai dollárt ért. Míg egy dominikai fegyvergyári munkás havi 100 pezo fizetést kapott, addig – szakképzettségtől és beosztástól függően – a magyarok 400 és 800 pezo között kerestek, ami tehát akkor 400-800 dollár volt.

A fegyvergyár magyar kollektívája hierarchikus tagoltságot mutatott. A Fuhrer Andortól kapott információim szerint a munkakapcsolaton kívül gyakorlatilag nem volt semmiféle érintkezés a magas rangú vezetők és a munkások között. A személyes kapcsolat szinte nulla volt, kivételt csak a ka-

rácsonyi ünnepek jelentettek, amit Kovács szervezett minden évben a magyar kollektíva számára. Természetesen a hierarchia azonos szintjén szövődtek barátságok, és segítettek egymás beilleszkedését. A magyarok nagy része – néhány kivétellel, mint például Bezler, Cziegler István és Ajtósi vagy Fuhrer Andor és Varga Miklós – ideiglenesnek tekintette fegyvergyári munkáját. Sokan elhagyták az országot a diktatúra idején, egyrészt mert nem jöttek ki Kováccsal, másrészt mert fokozott ellenőrzés alatt kellett élniük.

Feltétlenül meg kell továbbá említeni, hogy az 1947–53 közötti magyar emigráció a Dominikai Köztársaságba különbözik a más latin-amerikai országokat választó magyar emigrációtól. Ezek az emigránsok ugyanis konkrét céllal érkeztek ide: már Európában tudták, hogy mi fogja várni őket, ha megérkeznek. Tudták, hogy ők fogják megteremteni a dominikai fegyvergyárat, és hogy ott fognak dolgozni.

Az Alexander Kováccsal kapcsolatos információk nagyon ellentmondásosak. Az USA Tengerészeti Hivatalának 1952. november 19-i jelentése szerint Kovács „1889-ben született Budapesten. Itt elvégezte a Budapesti Műszaki Egyetemet, ahol mechanikai mérnök szakképesítést szerzett; a két világháború között Bécs és Budapest különböző gyáraiban dolgozott. 1938-ban elhagyta Európát, és 6 éven át jelentős posztokat foglalt el az indiai kormány fegyvergyártási programjához kapcsolódva”.² Vorshirm, aki 1949 és 1957 között az asszisztense volt, szintén osztotta ezt a véleményt.³ A maga részéről Gardiner azt írja Kovácsról, hogy „a II. világháború idején különböző közlekedési problémák megoldásán dolgozott a briteknek Burmában”.⁴ A *La Nación* című dominikai napilap 1957. november 21-i számában, Kovács temetése kapcsán azt írta: „Kecelen született, Magyarországon, 1888. november 2-án. Hazájában az iparral foglalkozott, és az I. világháborúban tiszt volt. A II. világháborúban a hadiszállítások irodájának tanácsosa volt Indiában. 1946 decemberében érkezett a Dominikai Köztársaságba, egy évvel később megkapta a kivételes állampolgárságot, és később a Hadügyi Technológiai Szolgáltatások Titkárságának általános igazgatója lett.”⁵

Kovácsot, mikor New Yorkból Ciudad Trujilloba érkezett, Henry López-Penha kísérte, a New York-i dominikai konzulátus exhivatalnoka, aki Kovács titkára lett.⁶ Vorshirm szerint Kovács „a 60-as éveiben járva mindenkire átragadó életkedvvel bírt, rettenetes munkabírása volt, és nagy tehetsége volt ahhoz, hogy előremozdítson egy tervet, jöllehet nem volt jó adminisztrátor. Arra használta

² USNA IFI # 4409.0104. Office of Naval Intelligence. *Information Report. Dominican National Arms Factory – Management and Progress of. November 19., 1952.* 2.

³ Vorshirm, Alfredo: *De la Esvástica a la Palmita.* Santo Domingo. República Dominicana, 1993, 133.

⁴ Gardiner, C. Harvey: *La política de inmigración del dictador Trujillo.* UNP-HU. República Dominicana. 1979, 171.

⁵ *La Nación*, 21 de noviembre de 1957, 1–6.

⁶ Jöllehet, egy előbbi hír 1946 decemberére teszi Kovács érkezését, az Általános Bevándorlási Hivatal nyomtatványa szerint 1947. január 8-án érkezett a Dominikai Köztársaságba. AGN. *Dirección General de Inmigración.* Año 1947, Expediente 490, N°6576.

ügyességét, hogy rávegye az embereket, hogy végrehajtsák az ötleteit, képes volt megszervezni a terv megvalósításának különböző fázisait, de hirtelen haragú és uralkodó természete miatt nem volt sok barátja”.⁷

A maga részéről az amerikai Hajózási Hivatal jelentése úgy jellemezte őt, mint „jó beszélgetőtárs és meggyőző eladó”.⁸ Annak alapján, ahogy a fegyvergyárat vezette, arra következtethetünk, hogy vagy valóban volt valamilyen felkészültsége és tapasztalata a fegyvergyártás terén, vagy szervezői adottságainak köszönhetően meg tudta valósítani ezt az üzemet.

Ahhoz, hogy a *Hispaniola* konzorcium technológiai üzemmé alakuljon át, Kovács több oldalról is ösztönzést kapott. Többek között megemlíthetjük azt a tényt, hogy az amerikai kormány megtagadta a fegyvereladást Trujillónak, támogatást nyújtott továbbá a dominikai emigráció ténykedése és a karibi térség különböző országainak – főként Haiti, Kuba, Venezuela, Costa Rica és Guatemala kormányainak – elutasító hozzáállása a diktátor rendszeréhez; valamint fontos lendítőerő volt Trujillo vezető szerepre törekvése a térségben. Ezek a tényezők segítettek Kovácsot abban, hogy a Dominikai Köztársaságban megvalósítsa egy fegyvergyár tervét, egy tervet, amelyhez számolt a diktátor teljes támogatásával.

Alexander Kovács „Őméltósága, Dr. Rafael Leonidas Trujillo Molina Generalissimus, a Köztársaság elnöke és a Haza Jótevője”⁹ kezdetű memorandumában úgy mutatta be tervét Trujillónak, hogy az alkalmas „a dominikai hadsereg minden fegyverének és egyéb anyagainak biztosítására, és mindenfajta puskák, gépfegyverek és ágyúk, vagyis mindenféle hadifelszerelés javítására. A terv egy hadianyaggyár felállítását is tartalmazza”.¹⁰ Az említett tervet Kovács és egy Lotsos (sic) nevű magyar mérnök dolgozta ki. Ez utóbbi a „Budapesti »Ferro- technika« gyár tulajdonosa és a »Vas- és Fémárugyár« vas- és acélüzemeinek általános igazgatója volt... (Lotsos) Magyarországon szakértője volt egy hároméves ipari tervnek. Úgy ismerték, mint kiváló szerszámgépgyártót, a háború alatt pedig fegyverek készítése kapcsán is hírnevet szerzett”.¹¹ Az említett terv egy fél éves előzetes tervezetet foglalt magában, amelynek az volt a célja, hogy megkezdődjön „a) az első 8 mm átmérőjű automata pisztolyok (kézi gépfegyverek) gyártása és kipróbálása; b) alkatrészgyártás és mindenféle javítás elvégzése a hadsereg számára; c) éves terv készítése; valamennyi előkészület és tervezés végrehajtása a fegyvergyártás, lőszer és egyéb dolgok termelésének megkezdéséhez”.¹² Ahhoz, hogy az említett tervet végrehajtsák,

⁷ Vorshirm: uo. 133.

⁸ USNA IFI # 4409,0104. Office of Naval Intelligence, Report. 2.

⁹ AGN-AGE. 1949/11-19, Memorandum. s/f, 1.

¹⁰ AGN-AGE. 1949/11-19, Memorandum, i. m.

¹¹ AGN-AGE. 1949/11-19, Memorandum, i. m. 2.

¹² AGN-AGE. 1949/11-19, Memorandum. 6. A dokumentum szerint a gépfegyver 2,5 kg súlyú volt, 800 méteres horizontális lőtávolsággal. Mivel információink hiányosak, nem tudjuk, hogy egy 31M 8 mm-es, 7/31 M 8 mm-es, 34/37 M 8 mm-es vagy egy 34/40 A.M. 8 mm-esről van-e szó, amelyet 1938–44 között Magyarországon gyártottak. L. Dombrády L.: *A magyar gazdaság és a hadfelszerelés 1938–1944*. Budapest, 1981, Akadémiai Kiadó, 283–289.

szükség volt külföldről szerződttetett szakemberekre: ballisztikai szakértőkre, fegyverkonstruktőrökre, lőszerszakértőkre, továbbá szakképzett technikusokra. A terv szerint a program végrehajtásán 1500–2000 fő közötti létszámmal dolgoztak volna a szakemberek, akik közül „*mintegy 6-7% külföldi mérnök és munkás, és 93-94% dominikai munkás volna; ez utóbbiak lassanként helyettesítenék a külföldieket; mindezt 2 éven belül kellene elérni.*”¹³ Ötmillió dominikai pezo lett volna a befektetés, míg a termelést úgy tervezték, hogy készüljön el „*10–15 000 automata pisztoly, 8 mm-es; 10–15 000 7/35 mm-es ismétlőfegyver; 20–30 000 gyalogsági puská; 1000 különböző átmérőjű gépfegyver; 100 darab 40 mm-es automata ágyú (légvédelmi); 200 darab 20 mm-es légvédelmi nehézgépfegyver; 50–100 8 cm-es tüzérségi ágyú; 50 darab 10,5 cm-es ágyú; 70 darab légvédelmi ágyú, 75 mm-es; 30 darab 105 mm-es légvédelmi ágyú; 50 darab 150 mm-es tarack; 500–1000 darab aknavető, vagy más átmérőjű, másféle fegyverek és ágyúk, Őexcellenciája kívánságának megfelelően.*”¹⁴

Azonnali feladat volt a szükséges gépek és eszközök beszerzése, valamint a szakképzett személyzet előteremtése. A fegyvergyárban használt gépek és eszközök Ackerman jelentése szerint „*német, francia és olasz*” gyárakból származtak,¹⁵ míg a Hajózási Hivatal jelentésében az áll, hogy „*a szerzemények nagy része Ausztriából, Olaszországból, Németországból és Svájcól érkezett, némely termékeket pedig Csehszlovákiából, Belgiumból, Angliából és az USA-ból vásároltak*”¹⁶ 1948 és 1949 között.

Az ipari komplexum San Cristóbalban került megépítésre, jöllehet „*az anyahivatal a Nemzeti Palotában helyezkedett el.*”¹⁷ A létesítmény kilenc tágas térben elhelyezett épületből állt. A technikai irodák és a műhelyek San Cristóbalban voltak, a kémiai üzem pedig Villa Mellában. Ez utóbbiban Braziliából érkezett magyar szakértők dolgoztak, a *Químex do Brasil* alkalmazottai. Ebben az üzemben volt egy villamosenergia-termelő egység, egy kohószt, szerszám- és asztalosműhelyek, két elektromos kemence az acélgégyártáshoz, tervezők és rajzolók irodái stb.¹⁸

1948 elején elkezdődött a fegyvergyártás. A fegyverek és más hadifelszerelések javítása mellett – Ackerman 1949-es jelentése szerint – az össztermelés havi 200 kisebb fegyver volt. Gyártottak géppisztolyt .30-as kaliberrel (Király-Cristóbal névvel¹⁹), Mausereket, automata Beretta fegyvereket, .50-es kalibe-

¹³ AGN-AGE. 1949/11-19, *Memorándum*. i. m.

¹⁴ AGN-AGE. 1949/11-19, *Memorándum*. 7. Az itt említett fegyverek többségét 1938–1944 között Magyarországon állították elő. Lásd Dombrády L. i. m. 231–289.

¹⁵ USNA 839.24/11-149. *Ackerman Report*. 4.

¹⁶ USNA IFI # 4409.0104. *Naval Intelligence Report*. 2.

¹⁷ *Vorshirm*: i. m. 145.

¹⁸ *Vorshirm*: i. m.; USNA 839.24/11-149. *Ackerman Report*. 1–7.; USNA IFI # 4409.0104. *Naval Intelligence Report*. 1–2.

¹⁹ A .30-as Cristóbal karabély és a magyarországi 39 M 9 mm-es gépfegyver – amelyből 1943–1944-ben 8652 darabot készítettek – feltalálója a magyar Király Pál volt, a Danuvia Rt. fegyver- és lőszergyár mérnöke. Lásd Dombrády: i. m. 283–289.; Kováts Zoltán *Nyílpuska, puská, géppuská*. 1987, Zrínyi Katonai Kiadó, 45.; Ezell, E. C.: *Small Arms of the World*. Harrisburg, PA, 1977, Stackpole Books, 257–259., 363–367.

rú Thompson géppuskákat, kisebb mozsárágyúkat stb. A legtöbb fegyver gyártása a szabadalmak birtokosainak engedélye vagy felhatalmazása nélkül történt. A löszerek gyártása során 7.30 mm, 9 mm, 20 és 40 mm-es lövedékeket állítottak elő. A vegyiüzemben kén- és nitrátsavat gyártottak, valamint puskaport a gyalogság és a tüzérség számára, nitrocellulózt és nitroglicerint. A termékek a dominikai hadsereg és a Nemzeti Rendőrség részére készültek.

1955 decemberében, amikor Trujillónak átadták az *Ipari Arany Érdeméremet*, beszédében Alexander Kovács azt mondta: „a mai napon kijelenthetjük, hogy Új Hazánk Atyja és Jótevője igyekezetének köszönhetően a nemzeti biztonság tekintetében teljesen önállóak vagyunk a fegyvergyártást illetően, a revolverektől, puskáktól, pisztolyoktól és automata fegyverektől kezdve a 50-es kaliberű nehézgépfegyverig; a löszerek, robbanóanyagok és puskaapor tekintetében csakúgy, mint a hadsereget érintő javítások és a hadiellátás vonatkozásában.”²⁰

Észak-amerikai forrásokból tudjuk, hogy a hadiüzem nem teljesített 100%-osan. Milton Levenson egyik tudósításában, amelyet a *The New York Times*hoz küldött, Kovács úgy magyarázta mindezt, hogy normál körülmények között az automata fegyverekből évi 10 000 darabot tudnának gyártani, jöllehet „ha az USA segítségünkre volna, évi 50, sőt 100 000 darabot is előállíthatnánk.”²¹

A fegyvergyár személyzete – adminisztrátorok, technikusok és munkások – különböző nemzetiségű emberekből tevődött össze. Kovács szerint a gyár „mintegy 1500 embernek és családtagjaiknak adott munkát és kenyeret”,²² akik között a források szerint 200–300 között ingadozott a külföldiek száma.²³ A gyárban többek között magyarok, olaszok, németek, osztrákok, románok és dominikaiak dolgoztak, és az irányítás korábbi magyar katonatisztek kezében volt. Ackerman így írt erről: „a legtöbb szint igazgatóit úgy mutatták be, mint a magyar hadsereg tisztjeit. Háromról azt mondták, hogy volt altábornagy, és egyről azt, hogy őrnagy. Az irányítás és a fontosabb technikai posztok nyilvánvalóan a magyarok kezében voltak.”²⁴ A három magyar altábornagy Cziegler Gusztáv, Stirling László és Matoltsy Elek volt.²⁵

Amikor a fegyvergyár katonai vezetéséről szólunk, meg kell különböztetnünk a képzett katonákat a kinevezettektől. Az előbbieket csoportjához tartoznak a fentebb említett magyarok, az utóbbiakhoz maga Kovács, akit az 1954. november 16-án kelt 372-es számú határozat alapján a hadsereg tiszteletbeli

²⁰ *El Caribe*, 24 de diciembre de 1955.

²¹ *The New York Times*, July 13, 1950, 15.

²² *El Caribe*, 24 de diciembre de 1955, 1.

²³ Ackerman 200-300 főt említ, akik teljesen a gyárban dolgoztak: USNA 839.24/11-149. Ackerman, *Report*. 1., 6.; a Tengerészeti Hivatal jelentése 200-at említ: USNA IFI # 4409.0104. Naval Intelligence. *Report* 1.; ugyanakkor Kemény Gyula a *The New York Times* 1950. június 4-én megjelent számában mintegy 300-at említ: *NYT*, June 4, 7.

²⁴ USNA 839.24/11-149. Ackerman, *Report* 5.

²⁵ Szakály Sándor: Az ellenforradalmi Magyarország (1919–1944) hadseregének felső vezetése. Adattár I. és II. Rész, A–Zs.: *Hadtörténelmi Közlemények*, XXXI. évfolyam, Budapest, 1984, 2–3. sz. 366., 588–589.

tábornokává nevezték ki. Később, 1957. január 2-án a 2342-es számú elnöki határozattal elnyerte a tiszteletbeli vezérőrnagy címet.²⁶ Ezzel egy időben López-Penhát, aki a fegyvergyár általános titkára volt, és Alfredo Vorshirmot, aki Kovács asszisztenseként tevékenykedett, 1954-ben, a november 16-án kelt 377-es számú határozattal kinevezték a Nemzeti Hadsereg tiszteletbeli alezredésének, illetve őrnagyának.

A fegyvergyár magyar kollektívája hierarchikus tagoltságot mutatott. Egyik oldalon álltak a tiszt igazgatók, a másikon a szakképzett munkások és technikusok. A magyar irányítócsoporthoz a következő tagokból állt: Alexander Kovács, aki a fegyvergyár általános igazgatója volt, Bezler Károly, a fegyvergyár igazgatója, Helle Emil mérnök, a kisfegyvereket előállító műhely vezetője, Tóth Gábor mérnök, a löszergyártó részleg vezetője, Tassonyi Álmos mérnök, a robbanószergyártó részleg irányítója és Ojtozy Ernst mérnök, a Kémiai Üzem (Löporüzem) igazgatója. Fuhrer Andor szerint a legkisebb kapcsolat sem volt közöttük, és volt mintegy 60-70 munkás is.²⁷ Az Általános Bevándorlási Hivatal archív anyagai szerint a többségében mérnökökből és szakemberekből álló első magyar csoport Bordeaux-ból (Franciaország) hajón érkezett Ciudad Trujilloba 1948. október 6-án,²⁸ míg egy másik csoport Svájcban repülőgépen 1949. június 11-én.²⁹

Az ellenőrzés a gyárban – mely egyrészt a gyár termeléséből és az ott folyó tevékenységből, másrészt a vezetők személyiségéből következett – teljes körűen szigorúan titkos és bizalmas volt.³⁰ Így amikor a magyar Kemény Gyula³¹ elhagyta az országot, az 1950-ben Havannában tett, a gyárat és annak személyi állományát érintő utolsó kijelentése nagy visszhangot váltott ki: „*mintegy 300 embert alkalmaznak (...), akiknek legnagyobb része szeretne kiszabadulni (...) Foglyok ők, mivel nem hagyhatják el San Cristóbal, nem küldhetnek és nem kaphatnak levelet.*”³² A dominikai kormány José A. Castellanos, a Nemzeti Gazdasági Hivatal titkára útján válaszolt Keménynek erre a kijelentésére, a maga részéről azzal vádolva őt, hogy „*kommunista kém, ezért elbocsátották a fegyvergyárból.*”³³ A vádat Kemény visszautasította, azt állítva, hogy nem volt kommunista kém: „*Azután hagytam el Magyarországot, miután az apámat és a*

²⁶ AGN-AGE. 1954/13-19a. N° 372; *El Caribe*, 28 de diciembre de 1955; *Gaceta Oficial* N° 8077, Enero de 1957.

²⁷ A szerző interjúja Fuhrer Andorral. Paya-Baní, a Dominikai Köztársaságban, 1996. január 16-án.

²⁸ AGN. *Dirección General de Migración*. Año 1948, Libro 567, NN° 33769–33775; Libro 568, NN° 34577–34608.

²⁹ AGN. *Dirección General de Migración*. Año 1949, Libro 625 NN° 37051–37071, 37104–37121, 37169–37172.

³⁰ Lásd Vorshirm: i. m. 166.

³¹ A *The New York Times*ban tett kijelentései szerint 1947 novemberében technikusként dolgozott egy, az oroszoknak fegyvert termelő gyárban. Ausztriába menekült, aztán Trujillo egyik ügynöke a svájci határon beszervezte, hogy dolgozzon a fegyvergyárban. *The New York Times*, June 4, 1950, 7.

³² *The New York Times*, June 4, 1950, 7.

³³ *The New York Times*, June 7, 1950, 10.

fivéremet az oroszok kivégezték. A Dominikai Köztársaság vádja hajmeresztő, de politikájának természetes része.”³⁴

Kemény Gyula kijelentését Trujillo karibi térségben folytatott politikájáról és vezető szerepre törekvéseiről a térség több kormánya is megerősítette, főként Kuba, Guatemala és Costa Rica. A *La Nación* című lapban 1949. augusztus 27-én *A fegyvergyár és gyanús ellenségeink*” címmel megjelent cikkben a dominikai kormány tiltakozott ezen kijelentések ellen, hangsúlyozva az említett üzem jelentőségét a nemzetvédelem, a térség és a világ szempontjából is.³⁵

Alexander Kovács – López-Penha és Vorshirm kíséretében – több külföldi országba is ellátogatott, és a Dominikai Köztársaságban is fogadott küldöttségeket. 1952-ben meglátogatták Odria tábornokot Peruban; a következő évben Rojas Pinillához látogattak Kolumbiába, aki 1500 Cristóbal karabélyt vásárolt, ami „közel 1 hónap alatt megtermelt” fegyvermennyiséget jelentett.³⁶ Hivatalos útjaik célpontja volt még Ecuador, Svájc és Izrael. Az USA-ba is ellátogattak, ahová a Pentagon hívta meg őket Olmsted tábornok segítségével. Az út célja az volt, hogy fegyvereket adjanak el, ez azonban nem valósult meg.

Azok sorából, akik a Dominikai Köztársaságba és a fegyvergyárba látogattak, ki kell emelni Martial Valin tábornokot, a francia fegyveres erők általános felügyelőjét, aki 1953-ban járt Trujillo államában. Hivatalos jellegű látogatása során kitüntette Trujillót és testvérét, Héctor B. Trujillót, az ország elnökét. A fegyvergyárban és a löpőgyárban tett látogatása után Valin kijelentette: „minden lépésem után világosan látom azt a jelentős fejlődést, amelyet Trujillo teremtető képzeletének mozgótereje váltott valóra.”³⁷ Szintén ki kell emelni Olmsted amerikai tábornokot, aki a *Tengerentúli Beszerzési Program* vezetője volt, és „hivatala külföldi hadianyagokkal és felszerelésekkel látta el az államhivatalt”,³⁸ Jerauld Wright admirálist, az amerikai észak-atlanti hadiflotta parancsnokát és a NATO atlanti erőinek szövetségi főparancsnokát (*SACLANT*),³⁹ L. S. Sabin tengernagyot, az USA tengerészgyalogságának atlanti parancsnokát.⁴⁰

Érdekes küldöttség érkezett Izraelből, amelynek tagjai között volt Chaim Herzog, a Washingtonban lévő izraeli nagykövetség katonai attaséja, aki később az ország elnöke lett. A küldöttséget a fegyvereladások érdekelték: „Amikor az izraeliek a Dominikai Köztársaságban jártak, érdeklődést mutattak Cristóbal karabélyaink megvásárlása iránt, de nem tudtunk megegyezni az árat illetően, mert Trujillo ugyanazt a magas árat akarta kapni, mint a kolumbiaiak-tól. Én kitartóan ragaszkodtam az eladáshoz, azzal érvelve, hogy egy esetleges

³⁴ *The New York Time*, June 9, 1950, 7.

³⁵ *La Nación*, 27 de agosto de 1949; Jiménez, R. E.: *Trujillo y la paz*. Ciudad Trujillo, 1952, Impresora Dominicana, 106–110.

³⁶ Vorshirm: i. m. 149–153., 157–159. Egy másik levéltári dokumentum 10 000 fegyverről szól: AGN. 20115-18/35-18. C.T.19161-54/A. 13 de agosto de 1954, 1.

³⁷ *Revistas de las FF.AA. Dominicanas*. Año IV, N° 31, Noviembre de 1953, 34–35.

³⁸ Vorshirm: i. m. 151.

³⁹ *Revista de las FF.AA. Dominicanas*. Año VII, N° 59, Marzo 1956, 27–30.

⁴⁰ *Revista de las FF.AA. Dominicanas*. Año VIII, NN° 73–74, Mayo–Junio de 1957, 32–34.

arab–izraeli háborúban fegyvereink olyan széles nyilvánosság előtt válnának ismertté, hogy ez hasznot hozna számunkra. De nem jártam sikerrel, és Herzog és küldöttsége anélkül távozott, hogy megkötöttük volna az üzletet.”⁴¹

A Cristóbal karabélyok Fidel Castro kubai gerillaháborújában is szerepet játszottak. Annak ellenére, hogy az USA kormányának embargója sújtotta a Batista-rezsimet, Trujillo és Somoza⁴² szállítottak neki fegyvereket. A gerilla-csapatok a kubai hadseregtől szerezték a fegyvereket.⁴³

Bizonyos amerikai körökben tervezték a San Cristóbal-i fegyvergyárnak az USA védelmi programjában való felhasználását. Erre mutat például egy 1951. január 11-én kelt jelentés, amelyet Ralph Ackerman a Department of State-nek írt. Ebben beszámolt Edwin N. Clark és Alfred G. Tuckerman látogatásáról, akik mindketten az amerikai hadsereg tartalékos tábormokai voltak, s akiket Jozva Leopold Spira, a New York-i Industries Trading Corporation elnöke is elkísért 1951. január 6–9. között. E küldöttség dominikai látogatásának az volt a célja, hogy a gyár kapacitását megvizsgálják.⁴⁴ A jelentésből és a Ciudad Trujillóban levő amerikai követségen tett nyilatkozatukból kiderül, hogy Clark és Tuckerman „New Yorkban élő ügyvédek és tanácsadók voltak, akiket Spira, a fegyvergyár New York-i képviselője és Alexander Kovács, a gyár igazgatója hívott meg, hogy látogassák meg a gyárat abból a célból, hogy első kézből szerezzenek tudomást a kedvezményekről, hogy aztán meggyőzhessék az USA védelmi rendszerének vezetőit arról, hogy a gyár termékeit fegyverkezési programjukban felhasználják. Clark tábormok részt vett Eisenhower terveinek előkészítésében, akivel közeli barátságban állott. Larkin tábormokkal is tanácskozott útjáról, aki a hadügy G–4-es részlegének igazgatója volt, mielőtt Ciudad Trujillóba indult volna.”⁴⁵

A két amerikai katonatiszt becslései szerint – akiket ugyancsak lenyűgözött a gyár és termelőkapacitása, a személyzet és a géppark – „az évi termelés mintegy 10 000 000 dollárra tehető”; míg Kovács kijelentette, hogy a géppark és a munka növekedésével ez az érték „évi 15-20 millió dollár” lehet. A haszon növekedésében jelentős szerepet játszott volna az USA és a NATO-országok fegyverszüksége, és a gyár ellenőrzésével lehetséges volt „annak megakadályozása, hogy a fegyvereket nem fontos vagy nemkívánatos helyszínekre juttassák el.”⁴⁶ A Tengerhajózási Hivatal 1952. november 19-i jelentésében említést tettek erről a látogatásról és üzletről, jóllehet úgy jellemezték, hogy „1952-től kezdve nincsenek információk az üzletkötések kiterjedtségéről, amelyek, úgy tűnik, befejeződtek.”⁴⁷

⁴¹ AGN. 20115-18/35-5. *Israel-Armaz*; Vorshirm: i. m. 158.

⁴² Nicaraguai diktátor.

⁴³ AGN. 20115-18/35-8. *Cuba-Armaz*; Franqui, C.: *Diario de la revolución cubana*. Paris, 1976, Ruedo Ibérico Espaillat, Arturo R.: *Trujillo: el último de los césares*. Ediciones Renovación, Santo Domingo, 1967, República Dominicana.

⁴⁴ USNA 739.561/1-1151. Ralph Ackerman: *Report: Possible Utilization of San Cristóbal Arms Plant in the United States Defense Program*. Január 11, 1951.

⁴⁵ USNA 739.561/1-1151. Ackerman, *Report*. 1.

⁴⁶ USNA 739.561/1-1151. Ackerman, *Report*. 2.

⁴⁷ USNA IFI # 4409.0104. Naval Intelligence, *Report*. 2.

1955. december 20-án Trujillo kormányzó ezüstitakodalmának alkalmából Ciudad Trujilloban megrendezték a Szabad Világ Békéjének és Testvériségének Vásárát. Ezen a rendezvényen 42 ország vett részt, és különböző mezőgazdasági, halászati, ipari és kereskedelmi termékeket állított ki mind a házigazda, mind a többi résztvevő. A Hadierő Pávilonjában kiállító technológiai üzemet jelentős mértékben reklámozták. *„Bemutatták technikai termékeiket, amelyek segítségével érzékelni lehetett ennek a részlegnek a csodálatos munkáját, úgy kereskedelmi értelemben, mely vonatkozásban kiemelkedtek a vasdrótok, a kályhák, a légkondicionáló berendezések stb., mint hadi értelemben: a legmodernebb fegyverek egész gyűjteménye volt látható, amelyeket a fegyvergyár műhelyeiben gyártottak.”*⁴⁸ W. K. Harrison amerikai altábornagy, a karibi térség főparancsnoka kijelentette: *„a Köztársaság ipari fejlődése tette rám a legnagyobb hatást.”*⁴⁹

1957. november 21-én Santo Domingóban meghalt Alexander Kovács, a fegyvergyár atyja. Halála óráján azon túl, hogy a technológiai üzem általános igazgatója és tiszteletbeli tábornok volt, Kovács volt a Nemzeti Atomkutató Bizottság elnöke, tiszteletbeli ausztriai konzul, és dicsekedhetett a *„Trujillo-, a Duarte- és a Kolumbusz-érdemrenddel és az Ezüst Nagykereszt valamennyi fokozatával.”*⁵⁰ (Generalisszimusz-Rend, első osztály; Tengerészeti Érdemérem, első osztályú fokozat; Trujillo-érdemrend, hivatali fokozat; a Légierő első osztályú érdemérme, megkülönböztető fehér jelzéssel.)⁵¹

Már jóval Trujillo bukása előtt a fegyvergyár számos szakembere elhagyta az országot. A többségük az USA-ba ment, és néhányan még ma is élnek. Jelenleg egy magyar munkás van még az élők sorában a Dominikai Köztársaságban: Fuhrer Andor Paya-Baniban. Kovács halálával és Trujillo bukásával a fegyvergyár lehanyatlott. A fegyverek helyett polgári használatra szánt eszközöket kezdtek gyártani – kórházi ágyakat, fémpadokat az iskoláknak, vasasztalokat, szögcsavartokat, csuklópántokat, kilincseket, kanalakat stb. –, és ezenkívül olyan cikkeket, amelyeket már korábban is gyártottak ott: légkondicionáló berendezéseket, hűtőszekrényeket, összecsatolható székkeket, vascsöveket a vízvezetékhez, csatornához és alagsóvekhez stb.⁵² Több berendezésük az idő múlásával használhatatlanná vált, és *„elkerülhetetlen volt a (gyár) bezárása, és ma egy olyan halott, amely nem tud már magához térni, az ez ügyben tett erőfeszítések ellenére sem”*.⁵³ (A fegyvergyár technológiai üzemei még léteznek, és polgári használatra termelnek eszközöket. 1990. március 11-én létrehoztak ott egy szabad zónát is, amelyet a *San Cristóbal-i Fegyvergyár Szabad Export Övezetének* neveznek.)

⁴⁸ *Album de Oro de la Feria de la Paz y Confraternidad del Mundo Libre. Ciudad Trujillo, Año 1956, Tomo I, 72.*

⁴⁹ *Album de Oro 150.*

⁵⁰ *La Nación, 21 de noviembre de 1957, 1.*

⁵¹ *Revista de las FF.AA. Dominicanas. NN° 68–69, Enero–Febrero de 1957, 56.*

⁵² *La palabra de Santo Domingo, Año XXVI, Vol. 210, Julio de 1964, s/n.*

⁵³ Javier García, Manuel de Jesús: *Mis 20 años en el Palacio Nacional junto a Trujillo y otros gobernantes dominicanos.* Santo Domingo, República Dominicana. 1985, Editora Taller, 316.

Az 1950-es évtized utolsó éveiben Latin-Amerikában különböző politikai változások zajlottak le. Trujillo vendégei voltak Juan Domingo Perón (Argentína), Gerardo Machado (Kuba), Fulgencio Batista (Kuba), Marcos Pérez Jiménez (Venezuela) és Rojas Pinilla (Kolumbia) diktátorok. Trujillo rezsimje széttzilálódott. 1959. június 14-én került sor Constanza, Maimón és Estero Hondo inváziójára, amely Kubából indult, Venezuela hallgatólagos támogatásával. Ennek során, mintegy megtorlásként, a rendszer a legkegyetlenebb korlátozó módszereket vezette be, amelyek mind a hazai, mind pedig a nemzetközi közvélemény figyelmét felkeltették. Más események is hozzájárultak Trujillo bukásához, mint például a venezuelai elnök, Rómulo Betancourt elleni merénylet, amely a dominikai rezsimmal szemben különböző szankciók bevezetését vontta maga után, többek között azt, hogy az AÁSZ (Amerikai Államok Szervezete) tagállamai megszakították diplomáciai kapcsolataikat a Dominikai Köztársasággal; a Mirabal nővérek meggyilkolása; a dominikai egyház 1960. január 31-én kelt rendszerellenes pásztorlevele stb. 1961. május 30-án Trujillo diktátort kivégezték.

Politikai és katonai szempontból a fegyvergyártat sikeres vállalkozásnak tekinthetjük. Kielégítette a Trujillo-rezsim fegyverkezési szükségletét, és viszonylag kiterjedt piacuk volt a Dominikában gyártott fegyvereknek. Nyilvánvaló, hogy a dominikai fegyvergyár mindvégig az amerikai hatóságok kontrollja alatt állt, és betöltött bizonyos szerepet a bipoláris világban, aminek a Dominikai Köztársaság is része volt.